

Mladen
Škreblin

Eko-etno sela hrvatskih otoka

O obnovi i zaštiti ruralne graditeljske baštine

Prije nešto više od godine dana prodao sam stan u središtu Zagreba i odlučio ga “zamijeniti” za kamenu kuću u selu Murvica, na otoku Braču, pet kilometara udaljenom od Bola. Povezuje ih makadamska cesta. Kamenu, ruševnu kuću u Murvici kupio sam od engleskog državljanina, vlasnika agencije koja se godinama u Dalmaciji bavi preprodajom kuća i zemljišta. Od sredine devedesetih, kuća je drugi put prodana. U prvoj prodaji njena cijena iznosila je 40 tisuća DM, a u drugoj 165 tisuća eura.

Graditeljska baština se u proteklih pedesetak godina urušava pred našim vlastitim očima. Zbog količine devastacija uskoro više neće biti “temelja” ni stvarnih razloga da pitanja graditeljske baštine opstanu u tekstovima, razgovorima i raspravama “eksperata”... Izlaz iz strahota hrvatskog društva nije na vidiku. Način na koji se vode i provode politike i strategije i dalje odgađaju “ulazak u Europu” te stvarne promjene odnosa u društvu i prostoru. Ispisane su tone zakonskih, strateških, konzervatorskih dokumenata, na temelju kojih su iscrtani brojni urbanistički planovi, no još uvijek ne postoji zakon o zaštiti graditeljske i prirodne baštine u propadanju. Hrvatska je već godinama u “poziciji očekivanja” financijske potpore EU i dalje se ispisuju nove strategije i proizvode novi dokumenti. Mogu li nas oni spasiti i kakva nas praksa na temelju već donesenih zakona očekuje?

Moj odlazak na Brač bio je, među ostalim, motiviran saznanjem da je državna uprava ispisala nove strategije obnove i zaštite

krajolika i sela (ruralnih područja i prostora općenito), da je prihvaćen termin eko-etno sela i da su izrađene prve strategije i konzervatorski elaborati njihove zaštite, kao i informacijom da su već neka sela Hvara (Donje Grablje, Humac) te moja Murvica proglašeni eko-etno selima (u prošloj godini sam na tom putu, s lokalnom udrugom, poticao prve korake bračkog sela Dol).

Inicijativa koju je pokrenula državna uprava hvale je vrijedan korak, no bojim se da se već u prvoj “razradi” zapelo u nerazumijevanju problema.

Odlučeno je da imenovanje nekog sela eko-selom “potiču i financiraju” županijski upravni odjeli za turizam. Ne ulazeći ovdje u “nužnost i obavezu” buduće regionalne organizacije hrvatskog teritorija, postavlja se odmah niz pitanja o potrebi “proizvođenja” i plaćanja tolikog broja gotovo identičnih elaborata, o tome čemu služe konzervatorske studije za urbanističke planove uređenja pojedinačnih sela kada one i dalje – u najvećem dijelu – predstavljaju samo “ispunjenje” identifikacijske kartice pojedinačnih građevina koje se bave tek općim podacima o građevinama. Dosada proizvedeni elaborati i dalje preporučuju impresionistički tretman valorizacijom tipa “visoka ambijentalna vrijednost”, opisom konzervatorskih smjernica na temelju posve površnog uvida u istinsko stanje konkretnih građevina, u stvarne namjere obitelji koje u njima uglavnom ne žive (većina građevina koristi se povremeno i opasne su po život), navođenjem bivših namjena.

Primjer iz Murvice: dobronamjerne arhitektice, autorice konzervatorske studije – tvrtke registrirane za “šumarstvo, inženjering, izradu nacрта zgrada i strojeva, investicijske dokumentacije i tehnički nadzor, poslovanje nekretninama, dizajn, kupnju i prodaju robe i za sve stručne poslove prostornog uređenja” – u opisu jedne građevine zamišljaju staru konobu na mjestu na kojem ona nikada nije postojala, hvaleći vrata sklepanog ormara restorana, koji je prekršio sva pravila zaštite i predstavlja primjer kako novokomponirano građenje prema uzoru na tradicijsko može povrijediti baštinu, a pritom ih još opisuju kao mogući predložak. Ili, opisujući namjene građevina, već dvadesetak godina privatiziranu zgradu bivše škole – vikendicu – proglašavaju u elaboratu javnom namjenom!

S druge strane, u pratećem elaboratu o “Upravljačkim modelima i studijama izvodljivosti”, u mogućim modelima, uz mogućnosti samoorganiziranja stanovnika i vlasnika te osnivanja famoznih agencija, navodi se – mislim ne i posve slučajno – model razvlaštenja odnosno otkupa i organizirane obnove od države, a nakon toga, onako usput, i pravo prvokupa njihovih bivših vlasnika koji se u čudu pitaju: “Priprema li se to mogućnost nove nacionalizacije, ili je naprosto riječ o višku pravničke upućenosti u mogućnosti pljačke tuđe imovine, napuhavanju stručnosti nepotrebno nabacanim i suvišnim znanjem ne bi li elaborat bio opsežniji?” Murvički primjer je – uz “malo vitra” – prošlog ljeta “obogaćen” pokušajem izigravanja lokalne samouprave i “silovanjem” lokalnoga javnog bilježnika od bivših vodećih državnih i stranačkih moćnika.

No, vratimo se “strategiji ili strategijama razvoja ruralnog turizma” od kojih, prema mojim spoznajama, od kraja 2009. godine postoji samo jedna objavljena – ona posvećena Dalmatinskoj zagori. U njoj se, naime, promovira SWOT ANALIZA – analiza snaga, slabosti, mogućnosti i prijetnji – “koja se odnosi na ključne elemente koji karakteriziraju atraktivnost Dalmatinske zagore kao

turističke destinacije... s time da se u ovom procesu fokus stavio na ruralni turizam”. Tvrdi se da je analiza izvedena na temelju: “radionica s ključnim interesnim subjektima turizma Dalmatinske zagore; objavljenih intervjua s ključnim interesnim subjektima turizma Dalmatinske zagore; analize trenutne situacije (“desk istraživanje”); obilazaka terena; baze podataka i ekspertize Horwath Consultinga iz Zagreba”.

Podimo redom:

U tabeli RESURSI, ATRAKCIJE I PRIRODNI UVJETI snage su predstavljene: “ljepotom prirode i raznolikošću pejzaža, ekološkom očuvanošću prostora (tu se već spominju i unutrašnjosti otoka Splitsko-dalmatinske županije; nek’ se nađe za sljedeći elaborat), bogatstvo ruralne baštine i ugodna klima, kulturne i povijesne vrijednosti, sir, pršut, med itd., niski stupanj zagađenosti (zraka, vode, nema buke itd.), prepoznata vrijednost ambijentalne arhitekture, mogućnost razvoja agroturističkih kapaciteta i ponude, te uz Alku i – glumci u Zagovozdu!”

Slabosti su pak: “nedovoljna valorizacija prirodnih resursa i kulturno-povijesne baštine u turističke svrhe, nedovoljna uređenost okoliša, nedovoljna zaštita i održavanje prirodnih i kulturnih resursa i atrakcija, te onečišćenje voda”.

Prijetnje se nalaze: “u opasnosti od devastacije prostora (neplanskom i neodrživom gradnjom i razvojem), u mijenjanju vizualnog identiteta seoskih sredina, komercijalnosti na štetu ambijentalnosti, opasnosti od ekstenzivnog i neplaniranog korištenja prirodnih resursa (na primjer kamenolomi itd.)”.

A što se mogućnosti tiče, objašnjava se ono zbog čega se svim generacijama hrvatskih đaka dizala i diže kosa na glavi: “Prirodni resursi pružaju mogućnost razvoja raznovrsne ponude, a s obzirom da smo tek na početku – postoji mogućnost izbora najprimjerenijeg smjera turističkog razvoja, mogućnost prekogranične i međuregionalne suradnje, osobito u razvoju ruralnog turizma”. Jeste li ikada pomislili da je mogućnost:

“sveukupna povećana svijest o zaštiti prirodnih i kulturnih vrijednosti, integracija agrikulturnog identiteta područja u turističku ponudu, diversifikacija ponude te bogatstvo i atraktivnost lokalne gastronomije, brendiranje lokalnih gastronomskih proizvoda”!?

Ovdje već stvarno izgleda kao da nas netko u najmanju ruku vuče za nos.

No, to ide dalje ANALIZOM INFRASTRUKTURE (PROMETNE, OPĆE I TURISTIČKE). Tu bismo već mogli početi s malim kvizom, ali ipak ne vjerujem da ne znate da je snaga “veća dostupnost tržišta (nakon izgradnje autoceste Split – Dubrovnik)”, što god to značilo!? Idemo dalje: zar projekti “pješačkih i biciklističkih staza i sl. nisu u tijeku, zar aerodrom u Splitu nije blizu”? Ali, ne znam jeste li upoznati sa slabostima: “dionicama loše održavane i zastarjele prometne infrastrukture, devastacijom prometne i turističke signalizacije, nedovoljno pouzdanim uslugama i nedovoljnom kvalitetom i frekvencijom lokalnog i javnog prijevoza, nedostacima opskrbe vodom, kanalizacijom, električnom energijom te sustavom za reciklažu otpada”, a da su posljedica svega toga prijetnje u “smanjenju dugoročne lojalnosti gostiju zbog negativnog iskustva mobilnosti unutar destinacije, što naposljetku rezultira gubitkom potencijalnog tržišta zbog zaostajanja za konkurencijom”! Mogućnosti su, dakako, u “unapređenju i proširenju opće infrastrukture (od vodovoda do kanalizacije), u boljem povezivanju prometnica zbog razvoja novih prometnica, te u dobroj poziciji unutar regije i korištenju prometnih poveznica s lokacijama na području regije”! Koje regije, nije li riječ o županiji?

Nažalost, ima još, pa ću ukratko prepričati, a vi ćete, ako dalje čitate, “morati” sami prepoznati što je snaga, a što su slabosti, prijetnje i mogućnosti TURISTIČKOG POSLOVANJA: “Postojanje lokalnih turističkih zajednica na području i određena uloga koordinatora za cjelovitu destinaciju, senzibilizirano lokalno stanovništvo u pogledu ruralnog turizma, restorani s ponudom lokalnih specijaliteta,

nedostatak smještajnih kapaciteta u ruralnom turizmu i općenito, nedostatak inovacija i specijalizacije turističkih proizvoda i ponude, ograničeni interni resursi i ekspertiza, slab angažman stručnjaka (arhitekata, pejzažista, dizajnera, etnologa) pri uređenju ruralnih kapaciteta, premali budžeti i ljudski (valjda stručni?, op. M. Š.) resursi lokalnih turističkih ureda, nepostojanje standarda gradnje novih turističkih objekata u ruralnim područjima, velika mogućnost/potencijal razvoja ruralnog turizma zbog nesaturacije područja”.

U završnoj tabeli SWOT ANALIZE – ORGANIZACIJA I UPRAVLJANJE TURIZMOM – iznova piše da je “izražen interes lokalnog stanovništva za razvojem ruralnog turizma, da su, između ostalog, nedovoljno kvalitetni i nedovoljno konzistentni promotivni materijali te da je još uvijek prisutna niska razina osjećaja prema javnom dobru i javnim interesima, a otežan dogovor o prioritetima zbog sukoba lokalnih (valjda privatnih, op. M. Š.?) interesa”, da su mogućnosti, eto, pred nama, jer je izrađena Strategija razvoja ruralnog turizma i “stvaranje sustava poticaja za razvoj – marketinških, financijskih, stručnih”!

Nepotrebno je upuštati se u nastavljanje čitanja famozne strategije, ali preporučuje se uz opasku da u njoj postoje upućivanja na talijanske, francuske i španjolske primjere i cijene i da ona već preporučuje “Kategorije smještajnih kapaciteta i turističke infrastrukture”. To su: Agroturizam, Ruralna kuća za odmor, Kušaonica, Ruralni bed&breakfast, Ruralni obiteljski hotel i Ruralni resort!?

Dugujem ovdje, dakako, neizostavnu analizu institucionalno pravnog okvira, no to je možda za neki drugi broj ili prigodu. Smisao je sljedeći: Ministarstvo turizma i njemu pridružene institucije – od turističkih zajednica na svim razinama, uz pomoć Ministarstva poljoprivrede, ribarstva i ruralnog razvoja, Ministarstva kulture čak te ostalih resornih ministarstava – jamči da će oblikovati i poboljšati sve zakonske regulative, a posebice okvir specifičan za ruralni turizam: Zakon o članarinama u turističkim

zajednicama, Zakon o ugostiteljskoj djelatnosti, Pravilnik o pružanju ugostiteljskih usluga u seljačkom domaćinstvu... Pravilnik o načinu prikazivanja dijelova ženskog tijela u reklamnim spotovima nije još propisan. Zar ne bi bilo bolje da je djevojka na plaži, umjesto u bikiniju, odjevena u narodnu nošnju?

Ne mogu, međutim, završiti bez zaključnog komentara i prisjećanja na ono što bi trebalo početi raditi kad smo, kao i uvijek, vječito na početku.

Prvenstveno je potrebno definirati tko izrađuje strategiju koja bi eventualno mogla "ponuditi" modele spašavanja ostatka ostataka onog što zovemo prirodnom i graditeljskom baštinom, u našem primjeru – ruralne arhitekture, sela, poljoprivrednih površina, krajolika. A riječ je o možda najvažnijem resursu koji imamo.

U analizi Horwath Consultinga posve točno piše da je "identificiran niz ograničavajućih faktora zakonske regulative: Zakonska regulativa uglavnom ne ide u prilog razvoju usluga na seljačkim domaćinstvima, odnosno otežava razvoj ruralnih kapaciteta i usluga na način kako to čine značajne europske destinacije ruralnog turizma".

Od ukupno 360 registriranih turističkih seoskih gospodarstava u Hrvatskoj, u Istri se nalazi 263, dok je u Europi registrirano 400 000 smještajnih jedinica! Predlaže se, zamislite, suradnja svih ministarstava!?

Problem, dakako, zapinje u načinu na koji se "politička volja" odnosi prema problemu.

"Trijažu" i postavljanje dijagnoza može početi rješavati samo "interdisciplinarno tijelo ili tim" koji razumije problem. To ne mogu raditi samo turistički radnici i arhitekti.

Sva iskustva europskih zemalja – u dobrim primjerima – svjedoče upravo o tome. Europski gradovi i sela krenuli su u obnove i razvoj pilot-projektima, na kojima se demonstrira kako se u pojedinačnom projektu ujedinjuju pravni, financijski te prvenstveno "uže stručni", povijesno historijski, graditeljski vidovi problema, kako se potiče stanovništvo "da uđe u projekt". Oni se tako i zovu da bi

demonstrirali put kojim valja ići. U Hrvatskoj je "država" cijelo vrijeme propisivala i ispisivala brojke, proizvodila zakone i dokumente, obećavala kredite i sumnjive "poticaje", sve do danas kad je recesija obustavila gotovo sve – najvećim dijelom uglavnom teško opravdavajuće i na korupciji realizirane poticaje za "ovce, koze, deve, krave", maslinike... iz proteklih godina. Nikada nikome u upravi nije palo na pamet da je riječ o elementarnom razumijevanju stanovništva u konkretnom prostoru i aktivnostima, koje mogu dobro pokrenuti samo oni stručnjaci koji ih uistinu razumiju. Stručnjaci koji svoje poznavanje struke smatraju obavljanjem važnoga društvenog rada. Nikada nije, svim zakonima o zaštiti "usprkos", subvencioniran ni jedan prozor ni škura, ili na primjer kameni pokrov, koji uz kupu stručnjaci smatraju sastavnim dijelom onoga što zovemo graditeljskom baštinom kamenih kuća "našeg" dijela Mediterana. Za taj je "pionirski posao" potrebno oformiti interdisciplinarne timove koji će demonstrirati kako se to radi, educirati lokalno stanovništvo i na primjerima obnove nekog sela pokazati da to nije tek puko turističko pitanje, nego pitanje svih pitanja, pitanje smisla i opstanka života samih stanovnika i prostora.

Konzervatorski elaborati moraju razumjeti "sve", ali oni prvenstveno predstavljaju "temelj" iz kojeg se promišljenim stavom proizvode principi i standardi obnove pojedinih graditeljskih i urbanističkih elemenata i obrazaca. Oni se primjenjuju "na svakoj kući", u svakoj "cjelini" koja se može zaštititi – samo uz podršku "dobre uprave, odnosno vladavine". Sve dobre i uspješne europske obnove učinile su upravo to. A zašto bi danas neki građanin svijeta uopće zamišljao svoj "odmor" u seoskom prostoru ako ga na tu odluku ne "tjera" vlastita obrazovanost i svijest o smislu njihova opstanka? "Dobre vladavine" subvencioniraju opstanak baštine i autentičnih djelatnosti na nekom području – stvarnim "dijagnozama". Dobre dijagnoze "u prostoru" mogu se postavljati, u našem primjeru, samo u dijalogu i razumijevanju

života lokalnog stanovništva, osoba koje žive u konkretnom prostoru. One su zapravo u funkciji onoga što danas zovemo “zapošljavanjem, opstankom života”.

Nakon postavljanja temeljnih principa koje odavno znaju i sve ptice i sva živa bića prostora u kojem žive, sve drugo predstavlja “tehničko pitanje”!

Arhitekti su educirani, primjerice, u dokumentiranju “gabarita” neke građevine i načina kako realizirati nužne sanitarne standarde (što ne znači da ne mogu opstati i neki historijski modeli obavljanja tih svakodnevnih tjelesnih potreba). Kako se tehnički obnavlja dobar kameni krov, rješava problem vlage, poboljšava statika ukupne konstrukcije neke građevine itd. Oni taj posao doista ne mogu raditi dobro bez povjesničara umjetnosti, bez sociologa i psihologa, pravnika, ekonomista... I ta je “nemoguća misija” nezamisliva bez suradnje i educiranja lokalnog stanovništva.

Europska društva su problem subvencioniranja onih područja koja su prepoznala i ozakonila kao svoju baštinu – proglasivši ih “područjima sanacije i obnove” – rješavala u

ravnopravnom udjelu financijskih i stručnih resursa države, pokrajine i lokalne samouprave. Ozakonila su participiranje stanovnika na svim razinama odlučivanja u svakom koraku “donošenja” provedbenih projekta. Razlučila su “razine projekata” i načine kako ih subvencionirati u “planskom”, preporučljivo ne u višegodišnjem ili dvogodišnjem, razdoblju. Istovremeno je, naime, potrebno poticati i “velike i srednje velike, te male projekte”. To jednostavno znači da se u budžetu posebno financiraju “veliki infrastrukturni projekti” (kanalizacija i opskrba vodom), a posebno ambiciozni “srednji projekti” obnove poljoprivrednih površina u vlasništvu stanovnika. Posebno se subvencioniraju “mali projekti”: rješavanje problema sanitarnog čvora, na primjer, pokrova, izmjena dotrajalih prozora.

Ukratko: neka bi se “dobra vlada”, u razumijevanju problema “svojih” stanovnika i teritorija, napokon mogla “pokrenuti prema još uvijek posve potrošenom potencijalu hrvatskog prostora”. Bojim se samo da ćemo uskoro svi pjevati i plesati “eko-etno” pjesme, što god to značilo... x